

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БИЗНЕС ЗАҢДАРЫ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ ОРТА

Дүниежүзілік сауда ұйымында
тәуекелдерді бағалау

Дәрістің жоспары:

1. ДСҰ-дағы ГМО;
2. ДСҰ-ның басқа да келісімдері;
3. Кубалық эмбарго және ДСҰ.

1. SPS келісімі SPS шаралары мен олардың себептері импорттаушыларға ашық болуын талап етеді. Елдер нақты тәуекелдерді тиісті бағалау негізінде СФС шараларын белгілеуі керек, қажет болған жағдайда олар қандай факторларды ескеретінін, қандай бағалау рәсімдері қолданылғанын және олар қолайлы деп санайтын тәуекел деңгейі туралы хабарлауы керек. Көптеген елдер үкіметтері өздерінің азық-түлік қауіпсіздігі және жануарлар мен өсімдіктерді сауықтыру саласындағы тәуекелдерді бағалауды қолданып жатса да, SPS Келісімі ДСҰ-ға мүше барлық үкіметтер мен барлық тиісті өнімдер арасында жүйелі тәуекелдерді бағалауды кеңінен қолдануға шақырады.

Үкімет басқа елдерге саудаға әсер ететін кез келген жаңа немесе өзгертілген СФС талаптарын хабарлауға және жаңа немесе қолданыстағы шаралар туралы қосымша ақпарат сұрауларына жауап беру үшін кеңселерді (бақылау өткізу пункттерін) ашуды талап етеді. Сондай-ақ, олар тамақ өнімдерінің қауіпсіздік ережелерін, жануарлар мен өсімдіктердің саулық ережелерін қалай қолданатындығын тексеру үшін ашылуы керек. ДСҰ-ға мүше елдердің үкіметтері арасында жүйелі ақпарат алмасу мен тәжірибе алмасу ұлттық стандарттарға жақсы негіз болып табылады. Бұл мәлдірліктің артуы тұтынушылардың, сондай-ақ сауда әріптестерінің, жасырын протекционизмнен қажетсіз техникалық талаптарға сәйкес мүдделерін қорғайды.

ДСҰ шеңберінде арнайы SPS келісімі бойынша барлық аспектілер бойынша мүше мемлекеттер арасында ақпарат алмасу форумы ретінде арнайы комитет құрылды. SPS Комитеті келісімге сәйкестігін қарастырады, сауда үшін ықтимал салдарымен мәселелерді талқылайды және тиісті техникалық ұйымдармен ынтымақтастықты қолдайды. SPS шараларына қатысты сауда даулары ДСҰ дауларын реттеудің әдеттегі рәсімдерін және тиісті ғылыми сарапшылардың ұсыныстарын қолданады.

Генетикалық түрлендірілген/модификацияланған тамақ жағдайы

АҚШ, генетикалық модификацияланған өнімдердің (генетикалық түрлендірілген организмдер немесе ГМО) қауіпсіздігі мен артықшылығына оң көзбен қарайды. Өзінің сауда ісінде ол ЕО-ға қарсы былай деп атап өтті: «Еуропа Қоғамдастық тұтынушылардың денсаулығы мен қоршаған ортаға қандай да бір қолайсыз әсерлері жоқ ГМО артықшылықтары ұнамды» деп атап өтті және бұл қазіргі заманғы биотехнологияның дәлірек және тиімді әдістерін әзірлеу жалғастыруда және биотехнологиялық азық-түлік қауіпсіздігі туралы ғылыми қорытындылармен қолдануда, эмпирикалық деректермен расталады делінген. ЕО-ның ұстанымы, ол ГТО пайдасына немесе оған қарсы қандай да бір жалпы ережені қабылдаған жоқ. ЕО бұл ГМО өнімдерімен байланысты ықтимал артықшылықтарын танитынын мәлімдейді, бірақ ұзақ мерзім бойында денсаулығына әсері әлі белгісіз деген ұстанымда. Еуропалық Одақта (ЕО) ГМО-ға қатысты импорт пен сату жағдайында әлі сақтық принципі негізінде арнайы шаралар іске асырылуда.

Америка Құрама Штаттары бұл шаралармен ұзақ уақыт бойы ДСҰ-ның бірқатар рәсімдерінде бастама көтерді. Төменде Еуропалық қоғамдастыққа қарсы Құрама Штаттары ДСҰ арқылы енгізген үш дауды шешу рәсімдерінің жиынтығы болып табылатын сақтық принципінің негізгі идеясы кейбір жағдайларда, ықтимал қауіпке қарсы шаралар ғылыми факт ретінде қауіпті екендігін дәлелдеу үшін жеткіліксіз болып табылады. Толық ғылыми дәлелдердің болмауынан ГМО өнімдерін қолданудың алғышарты болып табылады. Егер ғылыми дәлелдер сенімді болса, онда бұл шара алдын-ала ескертуден гөрі алдын-алу болып табылады. Сақтық принципі Америка Құрама Штаттары Еуропалық қоғамдастыққа қарсы ғылыми дәлелдемелер ұсынбаған және қызметтің, заттардың қоршаған ортаға зиян келтіретінін дәлелдеуге немесе жоққа шығара алмайтындығына қарамастан, іс-әрекеттер прогреске жете алмайды сайып келгенде қоршаған

ортаға әсер етпейді деген сенімде. Егер сақтық принципі дұрыс пайдаланылса, онда принципті дәлелдеу ауыртпалығын ықтимал ластаушы салаға немесе елге жүктейді. SPS және Саудадағы техникалық кедергілер туралы Келісім (TBT) SPS пен TBT туралы келісімдер транзакциялармен жүретін заңсыз ұлттық стандарттар мен саясатқа бағытталған. SPS Келісінде азық-түлік импортына қатысты қолданылатын денсаулық пен қауіпсіздік стандарттарына назар аударылады, ал TBT Agreement сауда-саттық кедергісі ретінде әрекет ететін кез келген өнім түріне техникалық стандарттарға тыйым салады.

TBT туралы келісімде елдер мүмкіндігінше халықаралық стандарттар қолданып, өз елдерінде бекітілгендей «сұрау салу нүктесінде» барлық тиісті өзгерістер туралы хабардар етуі керек. TBT Келісімі санитарлық немесе фитосанитарлық шаралар SPS Келісімімен анықталған жағдайларды қоспағанда, бұл барлық техникалық регламенттерді, ерікті стандарттарды және процедураларды қамтиды.

TBT шаралары автокөлік қауіпсіздігінен энергияны үнемдейтін қондырғылардан, картондардың түріне дейін кез келген мәселені қамтуы мүмкін. Адам денсаулығының кейбір жайттары қамтылған, TBT шаралары фармацевтикалық шектеулерді немесе темекі белгілерін қамтуы мүмкін. Азық-түлікті таңбалау, талаптар мен тамақтану проблемалары, сапасы мен қаптамасы туралы ережелерге қойылатын талаптар SPS келісімімен емес, TBT Agreement-ге сәйкес таратылады.

Алайда тағамның микробиологиялық ластануына байланысты болмаса пестицидтердің не ветеринариялық препараттардың қалдықтарының рұқсат етілген деңгейлерін белгілеуге немесе бекітілген тағамдық қоспаларды анықтауға қатысты ережелер SPS Келісіміне жатады. Кейбір қаптамалар мен таңбалау, егер тамақ өнімдерінің қауіпсіздігіне тікелей қатысы бар болса, SPS Келісінде қамтылған талаптарға сай болуы керек. Бұл екі келісімде жалпыға бірдей элементтер бар, оның ішінде негізгі кемсітпеушілік міндеттемелері және ұсынылған шараларды алдын ала хабардар ету және ақпараттық бюроларды (бақылау пункттерін) құру үшін ұқсас талаптар қарастырылған.

Алайда көптеген негізгі ережелер әр түрлі болып келеді. Мысалы, екі келісім де халықаралық стандарттарды пайдалануды ынталандырады, бірақ SPS Келісіміне сәйкес азық-түлік қауіпсіздігі стандарттары денсаулықтың ықтимал қауіп-қатерлерінің ғылыми дәлелдерімен негізделуі керек. TBT туралы келісімге сәйкес, елдер халықаралық стандарттарға, басқа да себептерге, соның ішінде іргелі технологиялық проблемаларға сәйкес келмейді деп шеше алады. Қажет болса, үкімет ұлттық қауіпсіздік немесе алаяқтық әрекеттердің алдын алу сияқты мақсаттарға қол жеткізу үшін TBT ережелерін енгізе алады.

2. ДСҰ-ның басқа да келісімдері ұлттық импорт талаптарына тікелей қатысты. Орналастырылатын тауарларды бағалауда елдердің наразылықтарын стандарттауға арналған кедендік әрекетті бағалау. Ол қосымша дәлелдемелерді ұсынған кезде импорттаушыға дәлелдеу ауыртпалығын жүктейді. Дегенмен ел импорттаушыға осы мәселеге жауап беру үшін барабар мүмкіндік беруі керек. Келісімшарт, алдын ала жөнелтуді тексеру туралы келісім импорттаушы елге жүкті тиеп жөнелтуді тексеру құқығына жатады. Тауарларды сапасы, саны және құны бойынша алдын-ала қараудың осы құқығы тек дамушы елдерге беріледі. Дамушы елдердің шектеулі ресурстарының арқасында ГАТТ жеке меншік компанияларды экспорттық елде тауарларды тексеру үшін өздерінің құқықтарын мойындайды. Импортты лицензиялау рәсімдері туралы келісімге өтініш беру рәсімдері мүмкіндігінше қарапайым болуы керек. Ақырында, шыққан елінің бірыңғай ережелерін әзірлеу бойынша жұмыс жалғасуда және болашақты қадағалау керек.

Сауданың сандық шектемелерінің эмбаргосы мен квотасына елге импортталатын қолайлы белгілі бір мөлшерін бақылау немесе алдын алу жатады. Ел саяси себептер бойынша (эмбарго), денсаулығы мен қауіпсіздігін қорғау (мораторий) үшін, сондай-ақ белгілі бір елдің барлық тауарлар импортына жалпы тыйым – импорттаушы ел тауарларды әкелудің алдын алу мақсатында, отандық кәсіпорындардың (квоталары) қорғау мақсатында импортталатын тауарлардың көлемін азайту үшін қажет болуы мүмкін. Генетикалық түрлендірілген тамақ өнімдерін импорттауға Еуропалық мораторий бар сандық шектеулерге байланысты ГМО

жағдайы жоғарыда қарастырылды. Сандық шектеулер әдетте квота, импорт немесе экспортқа арналған лицензияларды немесе осындай ерікті экспорттық шектеулер сияқты басқа да шаралар арқылы қолданылады. ГАТТ кейбір шектеулерді қоспағанда, осы шектеулерді жалпы жоюды талап етеді. Сандық шектеулерге мүшелік туралы хабарлама ДСҰ деректер базасында жасалады, ол жұртшылық үшін қол жетерлік.

ГАТТ-тың 11-ші бабы «сандық шектеулерді жалпы жою» құқығына ие және белгілі бір ерекше жағдайларды қоспағанда, сандық шектеулерді заңсыз етеді.

Әкелу және әкетуге тыйым салу немесе қолдану үшін қажетті шектеулер:

XI бап

1) экспорттаушы ел үшін қажетті азық-түлік немесе басқа да өнімдер тапшылығын болдырмау немесе жою үшін, уақытша экспорттауға тыйым немесе шектеулер;

2) тауарларды жіктеуге, сұрыптауға немесе сатуға арналған стандарттар немесе ережелерді пайдалану кезеңінде экспорттауға тыйым немесе шектеулер;

3) мемлекеттік шараларды ұстануды қамтамасыз ету үшін әкелінетін ауыл шаруашылық немесе балық аулау өнімдеріне шектеулер.

11-ші бапта ДСҰ-ға мүше мемлекеттер «заңды саяси мақсаттарға» қол жеткізу үшін сандық шектеулерді қолдануға мүмкіндік береді.

Елде квота, мораторий немесе эмбаргон құруда шешуші қадамдар қандай саяси мақсаттарға жетеді? Еуроодақтың ГМО-ға мораторий жариялауының себебі, үкімет халықтың денсаулығы мен қауіпсіздігін қорғау үшін импорттық шектеулерді пайдаланады. Кейде мемлекет қоғамдық қауіпсіздікке немесе денсаулыққа зиян келтіруі мүмкін деп ойлауға негіз болған кезде белгілі бір тауардың барлық импортына тыйым салады. 2001 жылы Америка Құрама Штаттары Еуропада көптеген мал індеті жұғу себебінен еуропалық малдың барлық импортына тыйым салды. Сандық шектеулердің басты мақсаты – саяси мақсаттарға қызмет етеді.

3. Шектеулер адам құқықтарын бұзу деп айыпталған елдерге қатысты жазалаушы санкциялар ретінде, агрессия актілеріне, сондай-ақ ұлттық қауіпсіздік себептер бойынша қолданылған. Қазіргі уақытта, АҚШ Куба (1963), Солтүстік Корея (1950), Иран (1984), Судан (2006), Кот-д'Ивуар (2006), оның ішінде елдердің бірқатары қарсы шектеу сауда санкцияларын қолдануды жалғастырды, олардың ішінде Сирия (2006), Конго (2006) және Мьянма немесе Бирма (2007) Демократиялық Республикасы, сондай-ақ Зимбабвеге қарсы бағытталған санкциялар (антидемократиялық іс-әрекеттер) және Беларусь (антидемократия) бар. 2012 жылы Құрама Штаттары демократияға көшуді ынталандыру мақсатында Мьянмаға қарсы кейбір санкцияларды жеңілдетті.

Кубалық эмбарго және ДСҰ («Ұлттық қауіпсіздікті тықсыру»). Барлық саудаға тыйым енгізу сирек және жиі қысқа ғұмырлы болып табылады. Куба, Иран мен Солтүстік Кореяға қарсы АҚШ эмбаргосының ерекшеліктері бар. Әрине, ең даулы 50-ден астам жылға созылған Кубаға қарсы ұзақ тұрған АҚШ эмбаргосы бар. АҚШ пен Куба арасында 1959 жылы коммунистік революция болуына байланысты, бес жылдан аса уақыт бойы ешқандай дипломатиялық қарым-қатынастар болмады.

Хелмс-Бертон актісі (Кубалық бостандық пен демократиялық ынтымақтастығы туралы заң) америкалық компанияларға ғана емес, сондай-ақ АҚШ азаматтары бақылайтын шетелдік фирмаларға АҚШ эмбарго ұзартылды. Хелмс-Бертон актісі бойынша, сондай-ақ Құрама Штаттарында сот талқысымен Кубада бизнес жүргізетін шетелдік компаниялар да ілікті. Америкалық талапкерлер мұндай жағдайларда ол мәміле бұрын Кубада қалған мүлкіне қатысты екендігін дәлелдеу қажет болды. Ақыр аяғында, ол акционерлерді, АҚШ офицерлерін (және олардың отбасы) бұл санкциядан шығара отырып, АҚШ азаматтарының үлесі бар компаниялар мен мүлікті мақұлдайтын заң шықты. Бұл заң сыртқы қатынастарда елеулі проблемаларға жол берді. Еуропалық, канадалық және мексикалық шенеуліктер Америка Құрама Штаттарына өз юрисдикциясын экстерриторитарлы түрде заңсыз жүзеге асыруда айыптады, өйткені өз

елінің тұрғындары жүзеге асыратын сауда, инвестиция және туризмді заңды түрде жазалаудан қорқытып отыр.

1996 жылы Еуроодақ Хелмс-Бертон заңына ДСҰ-мен талап қою арқылы наразылық білдірді. Соған қарамастан, Еуроодақ АҚШ-тың ұлттық қауіпсіздікті қорғауды пайдаланатындығын немесе ДСҰ келісімдерінде «шығудан» бас тартатынынан сескеніп талап-арыздан бас тартты. «Ұлттық қауіпсіздіктен босату» ГАТТ-тың 21-ші бабында (тауарлармен саудада) және GATS XIV бапта (қызметтермен саудада) қамтылған. Ұлттық қауіпсіздікті болдырмау: «Осы Келісімде ешнәрсе түсіндірілмеуі керек: кез келген Уағдаласушы Тараптың өзінің маңызды қауіпсіздік мүдделерін қорғау үшін қажет деп санайтын кез келген әрекеттерге жол бермеуі. «ДСҰ міндеттемелері бойынша сәйкес келмейтін шараларды қорғауды қамтамасыз етеді. Алайда, егер бұл кең түсінік берілсе, ДСҰ-ның бүкіл шартын бұзуы және жаһандық сауда жүйесінің қауіпсіздігіне және тұрақтылығына нұқсан келтіруі мүмкін. Сонымен қатар, ұлттық қауіпсіздік барлық елдер үшін маңызды болып табылады және халықаралық ұйым осы мәселенің маңыздылығын ескермей, ұлттық проблемаларды және саясатты асыра бағалауды үлкен сауда елдеріне ДСҰ ережелерін жоққа шығарады немесе елемейді.

Ең маңызды мәселе, оның шаралары елден шығарылудан қорғалған кезде шешуші фактор болып табылады ма? Бұл сұрақтың жауабы негізінен жоққа шығарылды, өйткені ДСҰ-ның кейбір шешілмеген жағдайлары ерекше жағдайдың маңыздылығына байланысты. Президент Барак Обама 2014 жылғы 17 желтоқсандағы Кубамен қалыпты дипломатиялық қарым-қатынас орнататыны туралы мәлімдемесімен отты дауыл жасады. Басқа ел мен оның үкіметінің дипломатиялық тануы оны ұлттық мемлекет ретінде өмір сүруін мойындау болып табылады. Президент Обама қарапайым кубалықтар үшін қалатын бостандықтағы кедергілер туралы ешқандай иллюзия жоқ екенін атап өтті. «Дипломатиялық қатынастарды ашудың қарапайым қадамы эмбаргоны қолдайтын ұлттық қауіпсіздікті қорғауды әлсіретеді. Сарапшылардың көпшілігі бұл мәселе бойынша даулы мәселе болады деп санайды, өйткені эмбаргоны бірте-бірте шегеруге тура келеді деп санайды.

ГАТТ-тың негізгі кемшілігі – сауда ережелерін қолдануға рұқсат алған ресми органның немесе процестің жоқтығы. 1995 жылы ДСҰ құру арқылы күшіне енген түзетілген дауларды шешу (DSU) дегеніміз не? DSU-ға сәйкес, ДСҰ-ға мүше елдер сауда-саттық ережелерін бұзуға қойылатын талаптар ұлттық деңгейде біржақты тәртіпте әрекет ете алмайтындығы туралы келісті. Оның орнына, даулар ДСҰ-да, елдің мүшесі болып табылады, бірақ жеке компания немесе өнеркәсіп емес, ДСҰ ережелерін бұзатын басқа елге немесе елдерге шағым бере алады. ДСҰ дауларды шешу жүйесін (DSS) жасады. Шешуші мәселе – елге мұндай процесті қалай «мәжбүрлеу» керек? Елдің DSU-ны қарауға философиялық жауап беруі бұл барлық мүшелердің ұзақ мерзімді мүдделерін әлемдік сауда-саттықтың өмірлік жүйесін құруда қауіп төндіруі мүмкін. Неғұрлым шынайы себеп – бұл мәжбүрлеу. Қабылдаушы ел ДСҰ-ның санкцияларына ұшырауы және ДСҰ-дан шығарылуы мүмкін. DSU халықаралық сауда дауларын тез арада өңдеуді қамтамасыз етеді. Дауды шешу процедуралары жылдам шешім қабылдау үшін белгіленген мерзімдерді қарастырады. Ең көп уақыт кезеңі қолданылатын және шағымданатын жағдайларда дауларды шешу процесі 15 айдан аспауы керек. Бірақ, «ГМО жағдайы» көрініп тұрғандай, соңғы шешімдерге қол жеткізілгенге дейін көптеген жылдар бойы жалғасуы мүмкін. DSU істерді шешу сарапшыларды тағайындау үшін «Дауларды шешу» жөніндегі органды (DSB) құрды.

Дәрісте қолданылған материалдар келесі қайнаркөздерден алынған

1. International Business Law and the Legal Environment, 3rd edition, Larry DiMatteo;
2. <https://imgs.openmultimedia.biz/640x480/clips/imagen-2017-03-13-103110690418-649626.png>.